

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΛΒ' ΕΦΟΡΕΙΑ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΩΝ & ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ

Χώμα Νερό Φωτιά

ένα ταξίδι στον κόσμο του πηλού

φυλλάδιο για τον εκπαιδευτικό

Εισαγωγή

Τα θεσμοθετημένα εκπαιδευτικά ιδρύματα σήμερα δεν μπορούν να νοηθούν ως οι μοναδικοί χώροι μάθησης. Διδάσκοντες και διδασκόμενοι καλούνται να εκπληρώσουν νέους ρόλους, συχνά εκτός των ορίων τους, και οι σύγχρονες παιδαγωγικές απόψεις προωθούν εξίσου τις τυπικές και τις άτυπες μορφές εκπαίδευσης.

Ένα από τα σημαντικότερα περιβάλλοντα άτυπης εκπαίδευσης αποτελεί το σύγχρονο μουσείο και μία από τις σημαντικότερες «μεθόδους» που χρησιμοποιεί είναι η οργάνωση ποικιλών εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων. Σε αυτές εντάσσονται και τα εκπαιδευτικά προγράμματα, οι οργανωμένες επισκέψεις μικρών ομάδων ατόμων με κοινά χαρακτηριστικά που έχουν στόχο να φέρουν τους απλούς επισκέπτες σε επαφή με τον κόσμο του. Στα εκπαιδευτικά προγράμματα μπορούν να πάρουν μέρος ενήλικες, ηλικιωμένοι, ειδικές επαγγελματικές ομάδες, άτομα με ειδικές ανάγκες κτλ. Η πολυπλοθέστερη, ωστόσο, κατηγορία κοινού στην οποία απευθύνονται είναι τα σχολικά τμήματα.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές σχεδιάζονται συνδιαστικά ή συμπληρωματικά με την σχολική ύλη. Βασικό στόχο έχουν να εξοικειώσουν τους μαθητές με την έννοια του μουσείου και να δημιουργήσουν τις απαραίτητες εκείνες προϋποθέσεις που θα οδηγήσουν στην κατανόηση εκ μέρους τους των μουσειακών εκθεμάτων. Σε κάθε περίπτωση η ψυχαγωγία και η αποκόμιση μιας ευχάριστης εμπειρίας παραμένει η κυριότερη επιδίωξη και ο πρωταρχικός τους σκοπός.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΛΒ' Εφορεία Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας
Αρχαιολογικό Μουσείο Ηγουμενίτσας
28ης Οκτωβρίου, 46100 Ηγουμενίτσα
τηλ. 26650 21113, 26650 27406
e-mail: lberka@culture.gr

Εκδοτική Επιμέλεια:

Γαρυφαλιά Μεταλληνού, αρχαιολόγος
Αναπληρώτρια Προϊσταμένη της ΛΒ'Ε.Π.Κ.Α.

Κείμενα, σχεδιασμός εκπαιδευτικών δράσεων:
Ιφιγένεια Αναγνώστου, αρχαιολόγος - μουσειολόγος

Σχεδιασμός - Καλλιτεχνική επιμέλεια εντύπου:

Ιφιγένεια Αναγνώστου
Θανάσης Τσιπρόφτης, συντηρητής αρχαιοτήτων & έργων τέχνης
Διόρθωση κειμένων:
Ουρανία Πάλλη, αρχαιολόγος

Παραγωγή εντύπου:
Mod Creative Studio

ISBN: 978-960-98656-0-9
Copyright © 2008

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηγουμενίτσας απευθύνονται σε μαθητές Δημοτικού και Γυμνασίου και σχεδιάστηκαν με σκοπό να αποτελέσουν δίαιρους επικοινωνίας του μουσείου με τους μικρούς του επισκέπτες.

Ο σχεδιασμός τους στηρίζεται σε σύγχρονες μουσειοπαιδαγωγικές αντιλήψεις που προωθούν την παιδοκεντρική και βιωματική προσέγγιση τη γνώση, ενθαρρύνουν την εξερεύνηση και την ανακάλυψη εκ μέρους των μαθητών, ενεργοποιούν τις αισθήσεις και την κριτική τους σκέψη και παρέχουν τη δυνατότητα για μεταξύ τους επικοινωνία και συνεργασία.

Οι δράσεις που περιλαμβάνουν δημιουργούν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την γνωριμία των μαθητών με τον αρχαιολογικό πλούτο του τόπου τους και συμβάλουν στην εκ μέρους τους κατανόηση και ερμηνεία των μουσειακών εκθεμάτων. Στο πλαίσιο αυτό, το κάθε εκπαιδευτικό πρόγραμμα μετατρέπεται σε μια ευχάριστη εκπαιδευτική περιπέτεια, που γεννά την προσδοκία της επόμενης επίσκεψης!

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα με τίτλο «Χώμα, Νερό, Φωτιά» είναι αφιερωμένο στον πηλό και απευθύνεται σε μαθητές της Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού σχολείου και σε μαθητές της Α' και Β' τάξης του Γυμνασίου.

Το θέμα εξετάζεται διαχρονικά, από τη Νεολιθική εποχή μέχρι τους Κλασικούς και Ελληνιστικούς χρόνους και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα πληροφοριών από την εξόρυξη και την κατεργασία των αργιλοχωμάτων μέχρι την κεραμική τεχνολογία και από τις βασικές τεχνικές κατασκευής των πόλινων αγγείων μέχρι την τυπολογία, τις χρήσεις και τη διακόσμησή τους.

Το πρόγραμμα αρθρώνεται σε τρία μέρη και η διάρκειά του υπολογίζεται στη μιάμιση περίου ώρα. Σε αυτό συμμετέχουν δύο μουσειοπαιδαγωγοί - εμψυχωτές.

Το πρώτο μέρος ξεκινάει με χαλαρή συζήτηση μουσειοπαιδαγώγων και μαθητών σχετικά με την έννοια του μουσείου και το ρόλο του στη σύγχρονη κοινωνία. Στη συνέχεια οι μαθητές εισάγονται στο θέμα του προγράμματος μέσω μιας προβολής power point την οποία καλούνται να σχολιάσουν, ενώ οι εμψυχωτές κατευθύνουν καθέ φορά το διάλογο και θέτουν νέα ερωτήματα.

Κατά το δεύτερο μέρος οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες και μοιράζονται σε αυτούς βιβλιαράκια με φύλλα εργασίας, πληροφορίες και παιχνίδια, όλα σχετικά με τον πηλό. Στη συνέχεια περιπογούνται στις αιθουσες του μουσείου, όπου και αναζητούν, αναγνωρίζουν, παρατηρούν και καταγράφουν μουσειακά εκθέματα, διατυπώνοντας κάθε φορά τις απόψεις τους σχετικά με τον τρόπο κατασκευής, τη χρήση και τη διακόσμησή τους.

Το πρόγραμμα ολοκληρώνεται με το λεγόμενο «δημιουργικό εργαστήριο»: αφού οι μουσειοπαιδαγωγοί παρουσιάσουν στα παιδιά τις βασικές τεχνικές κατασκευής πήλινων αγγείων, την τεχνική της κουλούρας και την τροχήλατη τεχνική, τους δίνουν πηλό και τους καλούν να δημιουργήσουν τα δικά τους έργα.

Με την αποχώρησή τους οι μαθητές παίρνουν μαζί τους τα βιβλιαράκια, ενώ στους εκπαιδευτικούς διανέμεται το έντυπο που κρατάτε στα χεριά σας!

Χώμα Νερό Φωτιά

Τίποτα πιο ταπεινό, πιο απλό και πιο προσιτό από το χώμα. Τίποτα πιο κοινό από το νερό. Η συνάντηση των στοιχείων αυτών με τη φωτιά έδωσε ένα νέο υλικό που, από τη στιγμή που επινοήθηκε, έμελε να σημαδέψει όλες τις πράξεις της ζωής του ανθρώπου και του πολιτισμού τού: τον πηλό.

Για πρώτη φορά στη Νεολιθική εποχή -και χάρη στην ανθρώπινη επεξεργασία- η φυσική αυτή πρώτη ύλη έχασε την αρχική της σύσταση και απέκτησε νέα μορφή και ιδιότητες. Πήρε σχήμα, όγκο, πνοή και μετασχηματίστηκε από εύπλαστη μάζα σε σκληρό και ανθεκτικό στο χρόνο υλικό, με το οποίο ο άνθρωπος δημιούργησε αγγεία, ειδώλια και ομοιώματα, σκεύη χρήσιμα στην καθημερινότητά του, αλλά και αντικείμενα μέσω των οποίων εκφράστηκε καλλιτεχνικά ή επένδυσε τις μεταφυσικές του αναζητήσεις.

Στο πέρασμα του χρόνου οι τεχνικές κατασκευής και διακόσμησης, όπως και τα στιλιστικά χαρακτηριστικά των πηλινών αντικειμένων δεν σταμάτησαν να εμπλουτίζονται, να αλλάζουν, να εξελίσσονται, εκφράζοντας την αισθητική, τις απαιτήσεις και τα μέσα της εκάστοτε εποχής και των δημιουργών της.

Η τέχνη του πηλού είναι η κατεξοχήν τέχνη του ανθρώπου. Εφήμερη όσο και διαχρονική, ανώνυμη όσο και επώνυμη, ταπεινή όσο και υψηλή γεννήθηκε από την ανάγκη, αλλά στην μακραιώνη πορεία της κατέληξε συνώνυμο της δημιουργικότητας, της έκφρασης, της εξέλιξης, της σκέψης. Τελικά όλων των στοιχείων που απαρτίζουν αυτό που ονομάζουμε πολιτισμό.

Από το Χώμα στο Αγγείο

Προϊστορικοί χρόνοι

Πρώτη ύλη για την κατασκευή κεραμικών αποτελεί το πηλόχωμα ή άργιλος, ένα ιζηματογενές πέτρωμα που απαντάται στην επιφάνεια της γης και στο υπέδαφος με τη μορφή κοιτασμάτων. Ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής στην οποία βρίσκεται, η άργιλος διαφέρει κάθε φορά ως προς την ποιότητα, την καθαρότητα, την πλαστικότητα, την απορροφητικότητα, το χρώμα και άλλες ιδιότητες.

Η τέχνη της κεραμικής εμφανίστηκε στη Μεσοποταμία περίπου το 9000 π.Χ.. Την εποχή αυτή καρποφόροσαν οι μακραίωνες προσπάθειες της όπτησης των κεραμικών σκευών και δημιουργήθηκαν τα πρώτα προϊόντα κεραμικής τεχνολογίας. Στην Ελλάδα τα πρώτα ψημένα κεραμικά σκεύη χρονολογούνται στις αρχές της Νεολιθικής περιόδου, περίπου το 6000 π.Χ.

Η κεραμική σε όλα της τα στάδια υπήρξε μία πολύπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, που προϋπέθετε εξειδικευμένες γνώσεις, μακρόχρονη εμπειρία και πλήρη εξοικείωση του νεολιθικού αγγειοπλάστη με το φυσικό περιβάλλον και τις διαθέσιμες πηγές αργιλού.

Το πρώτο στάδιο της κατασκευής πήλινων αντικειμένων περιλάμβανε την επιλογή του κατάλληλου χώματος. Κατά την εξόρυξη της ή άργιλος είχε τη μορφή μικρών ή μεγαλύτερων σβόλων αναμεμειγμένων με πολλά ξένα σώματα. Αρχικά οι κεραμείς θρυμμάτιζαν τους σβόλους και τους κοσκίνιζαν, προκειμένου να απομακρύνουν τα χονδρά σώματα (πέτρες, κλαδιά, ρίζες). Ακολουθούσε η ανάμειξη του πηλού με μη πλαστικές ύλες (άμμο, χαλικάκια) και το ζύμωμά του με τα χεριά ή τα πόδια. Η διαδικασία αυτή καθιστούσε τον πηλό περισσότερο σταθερό, βοηθούσε στο ομοιόμορφο στέγνωμά του και αύξανε την αντοχή του τελικού προϊόντος σε υψηλές θερμοκρασίες.

Σειρά είχε η μορφοποίηση του πηλού, που κατά τη Νεολιθική εποχή γινόταν με τα χέρια. Οι κεραμείς σχημάτιζαν το αγγείο προσθέτοντας σταδιακά κουλούρες πηλού τη μία επάνω στην άλλη, εξομαλύνοντας τις ενώσεις τους και αφαιρώντας την ποσότητα πηλού που περισσευε. Ήταν το αγγείο αποκτούσε ομοιόμορφη επιφάνεια και ενιαίο πάχος. Οι λαβές, η βάση και ο λαιμός πλάθονταν χωριστά και συγκολλώνταν έπειτα στον αρχικό πυρήνα.

Στη συνέχεια οι κεραμείς κάλυπταν την επιφάνεια των αγγείων με ένα λεπτότερο στρώμα αραιωμένου πηλού, το επίχρισμα. Ανάλογα με το επιθυμητό χρωματικό αποτέλεσμα, ο αραιός πηλός εμπλουτίζόταν με οξειδία του σιδήρου (για χρώματα ερυθρά και καστανά έως μαύρα) ή μαγγάνιο (για μαύρο χρώμα). Ακολουθούσε η στιλβωση, η λείαση, δηλαδή των αγγείων με ένα οστό, βότσαλο ή όστρακο κεραμικής (θραύσμα αγγείου), ώστε να καλυφθούν οι πόροι τους, να αποκτήσουν στιλπνή επιφάνεια και να γίνουν πιο στεγανά. Πριν από το ψήσιμο, τα αγγεία μπορούσαν επίσης να διακοσμηθούν με χαράξεις, «δαχτυλιές» ή «νυχιές».

Η τελική φάση παραγωγής περιλάμβανε το ψήσιμο (όπτηση) των αγγείων. Κατά τη Νεολιθική εποχή η όπτηση γινόταν σε ανοιχτή φωτιά: οι κεραμείς στοιβαζαν τα αγγεία σε ένα λάκκο και τον κάλυπταν με ξύλα και άχυρα. Κατόπιν έβαζαν φωτιά στα ξύλα, η οποία παράλληλα έψηνε και τα αγγεία. Η θερμοκρασία που αναπτυσσόταν δεν ξεπερνούσε τους 750 °C. Η επιτυχία της όπτησης ήταν συνάρτηση των γνώσεων του κεραμέα και του ελέγχου της ατμόσφαιρας στο εσωτερικό του λάκκου. Οι συνθήκες της όπτησης επηρέαζαν επίσης το χρώμα, την αντοχή και την ποιότητα των αγγείων.

Τα περισσότερα αγγεία είχαν κυρίως χροπτική αξία και προορίζονταν για την προετοιμασία και την κατανάλωση της τροφής ή την αποθήκευση της αγροτικής παραγωγής. Όσα, όμως, ήταν καλά ψημένα και έφεραν πλούσια διακόσμηση ή ποικιλία χρωμάτων πιθανότατα αποτελούσαν αντικείμενα διακίνησης και ανταλλαγών μεταξύ των νεολιθικών κοινοτήτων, με σκοπό την ενίσχυση των μεταξύ τους δεσμών ή την εξασφάλιση κύρους και γοήτρου στους κατόχους τους, λόγω της απόκτησης αντικειμένων ιδιαίτερου κάλλους.

Επόμενο σταθμό στην εξέλιξη της κεραμικής μετά τη Νεολιθική περίοδο αποτελούν οι κατακτήσεις της Εποχής του Χαλκού, η εφεύρεση του κεραμικού τροχού γύρω στο 2000 π.Χ. και η χρήση των πρώτων κεραμικών κλιβάνων για το ψήσιμο των κεραμικών λίγο αργότερα. Στο εξής τα χειροποίητα αγγεία θα αντικατασταθούν από μια μαζική παραγωγή βιοτεχνικού χαρακτήρα, παράλληλα, όμως, θα αποκτήσουν ποικιλία ως προς τα μεγέθη και τα σχήματα, ανάλογα με τη χρήση τους και τη φαντασία ή τη δημιουργικότητα κάθε τεχνίτη.

Από το Χώμα στο Αγγείο

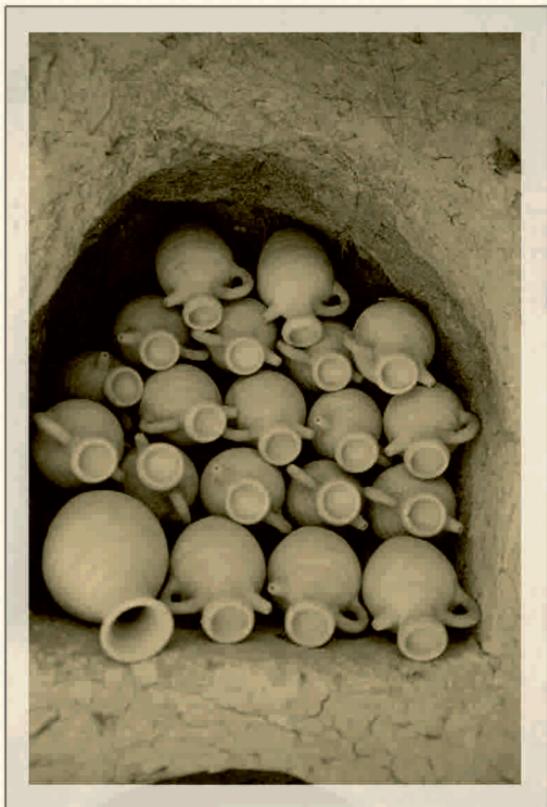
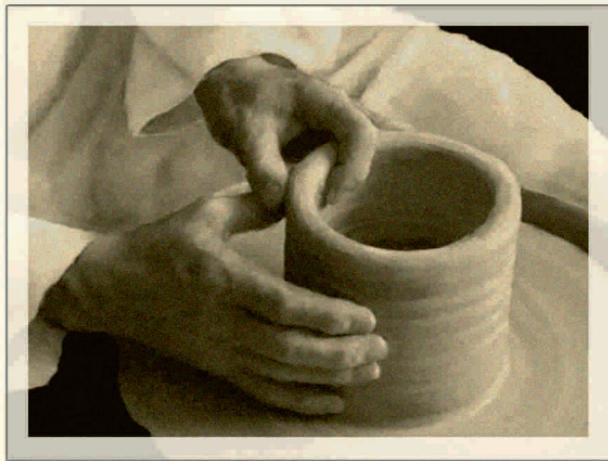
Κλασικοί χρόνοι

Στους Κλασικούς και Ελληνιστικούς χρόνους, όπως εξάλλου και στη Νεολιθική εποχή, η διαδικασία της κατασκευής των αγγείων ξεκινούσε με την επιλογή της κατάλληλης πρώτης ύλης. Η μετέπειτα κατεργασία του πηλοχώματος λάμβανε χώρα σε κεραμικά εργαστήρια και γινόταν από εξειδικευμένους τεχνίτες.

Αρχικά το πηλόχωμα έπρεπε να καθαριστεί από τα ξένα σώματα: οι κεραμείς έσπαζαν τους σβόλους του σε μικρότερα κομμάτια και τους τοποθετούσαν σε δεξαμενή με νερό για να λιώσουν. Με τη διαδικασία αυτή τα ελαφριά ξένα σώματα (χόρτα) συγκεντρώνονταν στην επιφάνεια από όπου και αφαιρούνταν, ενώ τα βαρύτερα (πέτρες, χαλίκια, άμμος) κατακάθονταν στον πυθμένα. Στο μέσο της δεξαμενής σχηματιζόταν ένα παχύρρευστο μείγμα από πηλό και νερό, το οποίο οι κεραμείς διοχέτευαν σε μια δεύτερη λεκάνη. Το μείγμα παρέμενε εκεί μέχρι να εξατμιστεί το μεγαλύτερο μέρος του νερού του και στη συνέχεια το ζύμωναν, προκειμένου να γίνει πηλός. Με τον τρόπο αυτό έφευγαν οι φυσαλίδες αέρα οι οποίες, εάν διαστέλλονταν κατά την όπτηση, θα έθραυναν το αγγείο.

Τα αγγεία κατασκευάζονταν στον κεραμικό τροχό, ένα βαρύ δίσκο φτιαγμένο από ξύλο, πέτρα ή πηλό, στηριγμένο σε ένα άξονα. Οι αγγειοπλάστες τοποθετούσαν την απαιτούμενη ποσότητα πηλού στο κέντρο του και, καθώς αυτός περιστρεφόταν, έπλαθαν τα αγγεία δίνοντάς τους σταδιακά σχήμα. Ο λαιμός, η βάση και οι λαβές δημιουργούνταν χωριστά και συγκολλώνταν αργότερα στο σώμα τους.

Νωπά ακόμα από τον τροχό, τα αγγεία στέγνωναν σε υγρό και υπαίθριο χώρο. Στη συνέχεια οι αγγειοπλάστες άλειφαν την επιφάνειά τους με αραιωμένο πηλό και τη λειαίναν με ένα οστέινο, μεταλλικό ή ξύλινο εργαλείο, προκειμένου να δεχθεί τη διακόσμηση. Τα αγγεία διακοσμούνταν με τη βοήθεια ξύλινων γλυφίδων και χρωματίζονταν με πινέλα.

Ακολουθούσε η όπτηση των αγγείων που γινόταν σε κεραμικούς κλιβάνους, στην αυλή ή σε άλλο υπαιθριό χώρο του εργαστηρίου. Οι κλιβανοί ήταν διώροφες κατασκευές από πηλό που καλύπτονταν από μια θόλο, σαν σκεπή. Στο ισόγειό τους έκαιγε η φωτιά, ενώ στον επάνω όροφο βρισκόταν ο χώρος ψησίματος των αγγείων. Οι όροφοι χωρίζονταν μεταξύ τους από μια διάτρητη επιφάνεια που χρησιμευει για την στήριξη των αγγείων και για το ομοιόμορφο μοίρασμα της θερμότητας. Ήταν άνοιγμα στην κορυφή των κλιβάνων επέτρεπε την κυκλοφορία του αέρα και τη ρύθμιση της θερμοκρασίας στο εσωτερικό τους. Οι κεραμείς στοιβάζαν τα αγγεία από ένα άνοιγμα που το έφρασσαν με πηλό όσσο διαρκούσε το ψήσιμο, το οποίο και γκρέμιζαν κάθε φορά όταν η διαδικασία ολοκληρωνόταν. Η θερμοκρασία όπτησης έφτανε τους 800 – 950° C. Τα μεγέθη και τα σχήματα των αγγείων ποικίλλαν ανάλογα με την τελική τους χρήση.

Οι κεραμείς θεωρούνταν απλώς τεχνίτες, χωρίς να αναγνωρίζεται κάποια καλλιτεχνική άξια στα έργα τους. Ωστόσο εξασφάλιζαν άνετα το βίο τους, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις είχαν την οικονομική άνεση να προσλάβουν διούλους για να τους βοηθούν.

Η τεχνική της μήτρας

Η τεχνική της κατασκευής ανάγλυφων αγγείων με μήτρα (καλούπι), εμφανίστηκε την ελληνιστική περίοδο. Η νέα μέθοδος οδήγησε στη μηχανική επανάληψη της διακόσμησης και -συνεπώς- στην μαζικότητα της παραγωγής, που απέκτησε την εποχή εκείνη χαμηλότερο κόστος.

Η μήτρα ήταν ένα αγγείο όπως όλα τα άλλα, ωστόσο, πριν από το ψήσιμό της, δεχόταν επιπλέον επεξεργασία: κατά την κατασκευή της στον τροχό -και όσο ο πηλός ήταν ακόμα μαλακός- ο κεραμέας δημιουργούσε με ελεύθερο χέρι ή με σφραγίδες ανάγλυφη διακόσμηση στην εσωτερική της επιφάνεια.

Για την κατασκευή των ανάγλυφων αγγείων, στερέωνε τη μήτρα επάνω στον τροχό με λίγο νωπό πηλό στη βάση της και πίεζε μια φέτα μαλακού πηλού στο εσωτερικό της, ώστε να αποτυπωθεί σε αυτήν η ανάγλυφη διακόσμηση. Η επιφάνεια με τη διακόσμηση ουσιαστικά αποτελούσε την εξωτερική πλευρά του νέου αγγείου. Ταυτόχρονα, με την περιστροφή στον τροχό, ο αγγειοπλάστης διαμόρφωνε και το εσωτερικό του αγγείου.

Στη συνέχεια άφηνε τη μήτρα με το αγγείο στο εσωτερικό της να στεγνώσουν σε μέρος σκιερό και καλά αεριζόμενο. Όταν το αγγείο στέγνωνε, συρρικνωνόταν και αποχωριζόταν από αυτήν με ευκολία. Τα υπόλοιπα τμήματά του κατασκευάζονταν χωριστά και συγκολλώνταν στο σώμα του πριν από την όπτηση. Το αγγείο ήταν έτοιμο για ψήσιμο!

Η κεραμική τέχνη στη Θεσπρωτία

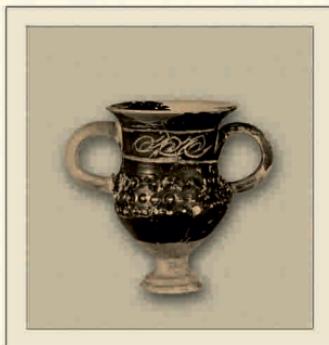
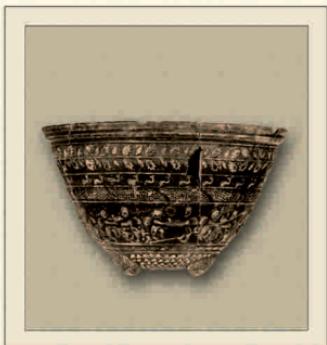
Από το σύνολο των αντικειμένων που έρχονται στο φως σε κάθε ανασκαφή η κεραμική, το σύνολο των ακέραιων ή θραυσμένων αγγείων, κατέχει την πιο σημαντική θέση. Καθώς συνιστά την πολυπλοθέστερη κατηγορία ευρημάτων, αναδεικνύεται στον πλέον αξιόπιστο εκπρόσωπο της εποχής της, αλλά και σε πολύτιμο εργαλείο στα χέρια των αρχαιολόγων: φωτίζει πτυχές της καθημερινής ζωής του παρελθόντος, σκιαγραφεί κάθε ατομική ή συλλογική δραστηριότητα, πληροφορεί για τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες μέσα στις οποίες δημιουργήθηκε και χρησιμοποιήθηκε, παρέχει στοιχεία για την πολιτισμική ταυτότητα των κατασκευαστών και χρωστών της, ενώ συνεισφέρει σημαντικά και στην χρονολόγηση των αρχαιολογικών καταλοίπων. Η μελέτη της ανασυνθέτει ως ένα βαθμό το παρελθόν, αλλά και επιτρέπει νέες -και διαφορετικά κάθε φορά ιδωμένες- ερμηνείες και προσεγγίσεις.

Οι πρώτες αρχαιολογικές μαρτυρίες από τη Θεσπρωτία ανάγονται στα τέλη της Νεολιθικής περιόδου και αφορούν σε όστρακα κεραμικής από τον κάμπο της Παραμυθιάς και από τα σπήλαια της Σίδερης και της Ψάκκας. Η πρόχειρη και ατημέλητη κατασκευή τους μαρτυρεί ότι τα αγγεία στα οποία ανήκαν προορίζονταν για καθημερινή χρήση. Ωστόσο η ύπαρξη διακοσμητικών μοτίβων σε κάποια από αυτά φανερώνει την πρόθεση του δημιουργού τους για καλλιτεχνική έκφραση και επικοινωνία.

Τα πρώτα Θεσπρωτικά φύλα εγκαθίστανται στην περιοχή στις αρχές της Εποχής του Χαλκού (2000 π.Χ.). Κατά το 14ο αι. π.Χ. τα παράλια αποικούνται από Μυκηναίους και πληθαίνουν τα αντικείμενα που φτάνουν στη Θεσπρωτία στο πλαίσιο εμπορικών ανταλλαγών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα μυκηναϊκά αγγεία, στο σύνολό τους τροχήλατα προϊόντα υψηλής κεραμικής τεχνολογίας. Οι Θεσπρωτοί εξακολουθούν να χρησιμοποιούν αγγεία χειροποίητα και χονδροειδή, πολύ μακριά από την εξελιγμένη παράδοση του μυκηναϊκού κόσμου.

Οι ενδείξεις ανθρώπινης δραστηριότητας στην περιοχή κατά τους Γεωμετρικούς χρόνους μέχρι πρόσφατα ήταν λιγοστές. Ωστόσο οι ανασκαφές των τελευταίων χρόνων στη θέση «Μαυρομαντήλια», ανατολικά της της κοίτης του ποταμού Κωκυτού έφεραν στο

φως τοπική, χειροποίητη κεραμική του 9ου – 8ου π.Χ. αι. και ένα σημαντικό αριθμό οστράκων με γεωμετρική διακόσμηση, εισηγμένων από τη νότια Ελλάδα (8ος – 7ος αι. π.Χ.). Τα όστρακα αυτά αποτελούν τις πρώτες αρχαιολογικές ενδείξεις για τις εμπορικές επαφές της Θεσπρωτίας μετά τους μυκηναϊκούς χρόνους.

Τα ευρήματα της Αρχαϊκής περιόδου (7ος – αρχές 5ου αι. π.Χ.) περιορίζονται σε ελάχιστα δείγματα κορινθιακών αγγείων από τις περιοχές Νεοχωρίου και Γκρίκας του Δήμου Παραμυθιάς, και ένα μικρό σύνολο κορινθιακής κεραμικής από το ιερό και το νεκροταφείο στην περιοχή της Μαστιλίτσας. Τα αντικείμενα αυτά αποδεικνύουν ότι η Θεσπρωτία, ήδη από τον 8ο αι. π.Χ., λειτουργεί ως σημαντικός κόμβος επικοινωνίας και διακίνησης κορινθιακών -κυρίως- προϊόντων κατά μήκος των ακτών του Ιονίου αλλά και προς την Ηπειρωτική ενδοχώρα. Την ίδια εποχή, φαίνεται ότι ο ευρύτερος οπειρωτικός και νησιωτικός χώρος συνιστά μία ενιαία γεωγραφικά ζώνη, όπου συνυπάρχει το αυτόχθονο συντηρητικό στοιχείο με τις νέες πολιτισμικές επιρροές, επακόλουθο του αποικισμού και της εξάπλωσης του εμπορίου.

Λιγοστά είναι τα αρχαιολογικά δεδομένα και για την Κλασική εποχή. Η εικόνα αυτή ανατρέπεται στους Ελληνιστικούς χρόνους, περίοδο κατά την οποία ιδρύονται και ακμάζουν οι μεγάλοι οικισμοί της Θεσπρωτίας. Στην Ελέα, στη Γιτάνη, στη Ντόλιανη – Φανοτή και στην Ελίνα – Δυμόκαστρο τα πήλινα αγγεία αποτελούν την πολυπλοθέστερη κατηγορία ευρημάτων. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής αφορά σε σκεύη καθημερινής χρήσης από ντόπια εργαστήρια. Στα πιο συνηθισμένα ανήκουν εκείνα που προορίζονταν για την αποθήκευση της αγροτικής παραγωγής και την προετοιμασία, παρασκευή ή κατανάλωση της τροφής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν τα πιθάρια και οι αμφορείς (αγγεία αποθήκευσης), οι χύτρες (μαγειρικά σκεύη), οι οινοχόες και οι λάγνοι (κανάτες), τα κύπελλα, οι σκύφοι και οι κάνθαροι (αγγεία πόσεως) και τα πινάκια (πιάτα), για να αναφέρουμε μερικά μόνο από αυτά.

Το 167 π.Χ. οι μεγάλες Θεσπρωτικές πόλεις της προηγούμενης περιόδου καταστρέφονται από τους Ρωμαίους. Από τις αρχές του 1ου αι. π.Χ. το οικιστικό και οικονομικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα πεδινά και στα παράλια, όπου και εγκαθίστανται Ρωμαίοι άποικοι

(Μαστιλίτσα, θέση Τρουμπέ στη Νέα Σελεύκεια). Την ίδια εποχή ιδρύονται νέα αστικά κέντρα, όπως ο οικισμός του Λαδοχωρίου στο μυχό του κόλπου της Ηγουμενίτσας και εδραιώνονται οι εμπορικές σχέσεις του τοπικού πληθυσμού με το νέο κατακτητή. Τα ιστορικά γεγονότα της περιόδου επιβεβαιώνει η παρουσία υστεροελληνιστικής και ρωμαϊκής χρονικής κεραμικής, αλλά και η εξαιρετικής ποιότητας επείσακτη κεραμική τύπου *terra sigillata*¹, που φτάνει στην περιοχή από τα λιμάνια της Ιταλίας, μέσω της Αδριατικής θάλασσας.

Με την εξάπλωση του χριστιανισμού στην Ήπειρο τον 4ο αι. μ.Χ. στην κεραμική παραγωγή της περιοχής θα επικρατήσουν τα χριστιανικά θέματα με κυριότερο το σύμβολο της νέας θρησκείας, τον σταυρό. Σε γενικές γραμμές τα αγγεία της περιόδου είναι χειροποίητα, χονδροειδή και ακόσμητα, όπως προκύπτει από τα κτερίσματα του νεκροταφείου στην περιοχή της Κορύτιανης (9ος - 11ος αι. μ.Χ.), ενώ δεν λείπουν και παραδείγματα της χαρακτηριστικής για τους Βυζαντινούς χρόνους εφυαλωμένης κεραμικής² που έδωσε η περιοχή του Λαδοχωρίου και της Ριζιανης. Ένα μεγάλο σύνολο εφυαλωμένης κεραμικής της Βυζαντινής, αλλά και Οθωμανικής περιόδου προέρχεται επίσης από το λόφο της Ντόλιανης, που παρουσιάζει διαχρονική κατοίκηση από τους Γεωμετρικούς μέχρι και τους Νεότερους χρόνους.

Η κεραμική της Θεσπρωτίας καλύπτει ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα από τη Νεολιθική εποχή ως τους Νεότερους χρόνους και για το λόγο αυτό αποτελεί την πιο ζωντανή μαρτυρία της καθημερινής ζωής ανά τους αιώνες. Τα σχήματα και η διακόσμηση των αγγείων, ο τόπος που βρεθήκαν, οι σφραγίδες ή οι επιγραφές τους μας βοηθούν να προσεγγίσουμε πτυχές του δημόσιου και ιδιωτικού βίου, έθιμα, θρησκευτικές πεποιθήσεις, αντιλήψεις για τη ζωή και το θάνατο. Την καθημερινότητα μιας άλλης εποχής και μαζί την ιστορία του ίδιου του Ανθρώπου.

¹ Πρόκειται για επίσημα σκεύη με έντονο πορτοκαλί ή κεραμιδί χρώμα και γυαλιστερό επίχρισμα στο ίδιο χρώμα με τον πλότους. Στο χείλος ή στον πιυθμένα τους φέρουν τη σφραγίδα του κατασκευαστή τους. Η διακόσμησή τους, εμπίεστη ή έκτυπη, εμπνέεται συνήθως από το φύτικό κόλπο ή τη μυθολογία.

² Η τεχνική της εφυάλωσης [επί -υάλωσης] των αγγείων εισάγεται τον 7ο αι. μ.Χ. Σύμφωνα με αυτήν, η εξωτερική ή εσωτερική επιφάνειά ενός αγγείου επιχρίεται με ένα λεπτό στρώμα γυαλιού που περιέχει οξείδια του μόλυβδου ή άλλων μετάλλων σε παχύρρευστη μορφή. Με το ψητόμε τα οξειδία λιώνουν και τα αγγεία αποκτούν αδιάβροχη, λεια και στιλπνή επιφάνεια.

Απαραίτητα για τη ζωή, συνοδοί για το θάνατο

Η ανασκαφική δραστηριότητα σε ολόκληρη τη Θεσπρωτία, εκτός από κεραμικά σκεύη, έφερε στο φως πλήθος από πόλινα αντικείμενα που συνδέονται με δραστηριότητες εντός ή εκτός των ορίων του οίκου ή με τη λατρεία.

Τη ζωή στο σπίτι εκπροσωπούν τα λυχνάρια, τα παιχνίδια και τα αντικείμενα που σχετίζονταν με γυναικείες ασχολίες όπως λχ. ο καλλωπισμός και η υφαντική. Στα τελευταία περιλαμβάνονται τα μυροδοχεία και οι πυξίδες, σκεύη για τη φύλαξη αρωμάτων, κοσμημάτων ή καλλυντικών, αλλά και τα σφοντύλια, τα πνίγια και οι αγγύθες, εργαλεία απαραίτητα για το γνέσιμο και την ύφανση του μαλλιού και του λιναριού.

Στα πιο συνηθισμένα πόλινα που συναντούμε στις εκτός του οίκου δραστηριότητες συγκαταλέγονται οι εμπορικοί αμφορείς που εξυπηρετούσαν την αποθήκευση και μεταφορά των εμπορικών προϊόντων, τα αγγεία συγκεκριμένης χωροπικότητας που χρησι- μευαν ως μέτρα και σταθμά και άλλα ευρήματα από την περιοχή, όπως λχ. τα 3000 σφραγίσματα από το Πρυτανείο της Γιτάνης, με τα οποία επικυρώνταν επίσημα τα δημόσια έγγραφα της πόλης.

Ο πλότος χρησιμοποιήθηκε επίσης για την κατασκευή αντικειμένων λατρευτικού, θρησκευτικού ή συμβολικού χαρακτήρα: τα πόλινα ειδώλια που χρησιμοποιούνταν κατά την άσκηση ιδιωτικών τελετουργικών, τα αναθήματα στα ιερά εντός ή εκτός των οικισμών, αλλά και τα κάθε λογής πόλινα κτερίσματα -αγγεία, καρποί, ειδώλια, λυχνάρια- μέσω των οποίων οι ζωντανοί θυμούνταν και απέδιδαν τις απαιτούμενες τιμές στους νεκρούς τους, αποτελούν μερικά μόνο χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Βιβλιογραφία

- ▶ Ακάματης Ι., *Πήλινες μήτρες αγγείων από την Πέλλα, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής, Θεσσαλονίκη 1985.*
- ▶ Cook R. M., *Ελληνική Αγγειογραφία*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994.
- ▶ Δρόσου Δ., «Η κατοίκηση στο Θεσπρωτικό χώρο κατά τους Βυζαντινούς χώρους», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 40, Ιωάννινα 2006.
- ▶ Ευγενίδου Δ., «Τα κεραμικά αντικείμενα καθημερινής χρήσης», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 3, Αθήνα 1982.
- ▶ Ευστρατίου Κλ., «Η κατασκευή των πήλινων αγγείων», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 9, 1983.
- ▶ Κατσικαρίδης Ν., *Η επιδραση της φωτιάς στα αγγεία. Μια πειραματική προσέγγιση*, Αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2006.
- ▶ Κουνενάκη Π. (επιμέλεια), *Ο Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα, Ένθετο Επτά Ημέρες της εφημερίδας Καθημερινή, 16/6/1996.*
- ▶ Λάζαρη Κ., «Η Εποχή του Χαλκού στη Θεσπρωτία. Παλιά και νέα δεδομένα», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 40, Ιωάννινα 2006.
- ▶ Λάζαρη Κ., *Ρήγινος Γ., Ελέα Θεσπρωτίας. Αρχαιολογικός οδηγός του χώρου και της ευρύτερης περιοχής*, Υπουργείο Πολιτισμού, ΛΒ' Ε.Π.Κ.Α., Αθήνα 2007.
- ▶ Λάμπρου Β., «Οικιστική οργάνωση του Θεσπρωτικού χώρου κατά τη Ρωμαιοκρατία», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 40, Ιωάννινα 2006.
- ▶ Νικολακόπουλος Κ., «Κεραμεικό: πρώτες ύλες, λειανση, στιλβώσεις, υαλώματα», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 20, 1986.
- ▶ Πάλλη Ουρ., «Η Εποχή του Λίθου στη Θεσπρωτία», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 40, Ιωάννινα 2006.
- ▶ Παπακώστα Κ., «Η επινόηση και η υιοθέτηση της χρήσης των κεραμικών αγγείων», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 100, 2006.
- ▶ Παπαμανώλη - Guest Αν., «Κεραμεική: μια πανάρχαια τέχνη», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 9, 1983.
- ▶ Παπανικόλα - Μπακιρτζή Δ., «Γνωριμία με τη Βυζαντινή Εφυαλώμενη Κεραμεική. Στοιχεία για την τεχνολογία και τις τεχνικές διακόσμησης», *Αρχαιολογία και Τέχνες*, τ. 96, 2005.
- ▶ Scheibler Ing., *Ελληνική Κεραμική. Παραγωγή, εμπόριο και χρήση των αρχαίων ελληνικών αγγείων*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.
- ▶ Τζωρτζάτου Αντ., Φάτσιου Γλ., «Νέα στοιχεία για τη Θεσπρωτία των Γεωμετρικών και Αρχαϊκών Χρονών», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 40, Ιωάννινα 2006.
- ▶ Τιβέριος Μ., *Αρχαία Αγγεία, Σειρά: Ελληνική τέχνη*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1996.
- ▶ Χατζηδημητρίου Αθ., *Παραστάσεις Εργαστηρίων και Εμπορίου στην Εικονογραφία των Αρχαϊκών και Κλασικών Χρονών*, Έκδ. Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Αθήνα 2005.
- ▶ www.wikipedia.org
- ▶ www.ime.gr
- ▶ www.e-history.gr

Κατάλογος εικόνων

- ▶ Εξώφυλλο: www.waterstonesink.com
- ▶ Σελίδα 5 επάνω: www.julavizcaino.blogspot.com
- ▶ Σελίδα 5 κάτω: [www.pbase.com/cherylmaclean/
image/82765552](http://www.pbase.com/cherylmaclean/image/82765552)
- ▶ Σελίδα 7: www.handsontv.info
- ▶ Σελίδα 11 επάνω: ripplegirl.wordpress.com
- ▶ Σελίδα 11 κάτω: www.mickcanning.com
- ▶ Οι υπόλοιπες φωτογραφίες στις σελίδες 9, 15
και 19 προέρχονται από το φωτογραφικό αρχείο
της ΛΒ' Ε.Π.Κ.Α. Πρόκειται για ευρήματα από τη
Θεσπρωτία, που εκτίθενται στο Αρχαιολογικό
Μουσείο Ηγουμενίτσας.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΑΣ

